

45

Marek Frankowicz

Wydział Chemii

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: frankowi@chemia.uj.edu.pl

ROLA KOMPETENCJI INFORMACYJNYCH W PODNOSZENIU JAKOŚCI KSZTAŁCENIA W UCZELNI [THE ROLE OF INFORMATION LITERACY IN INCREASING THE QUALITY OF TEACHING IN A UNIVERSITY]

Abstrakt: Kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego wpływa na wszystkie aspekty działalności uczelni. Wymaga to też nowego spojrzenia na problem zapewniania jakości kształcenia. Nie wystarczy wprowadzić nowe technologie informacyjne do programów studiów i praktyki dydaktycznej; indukują one również jakościowe zmiany w organizacji procesu kształcenia. W artykule zastosowano koncepcję C. Bruce „siedmiu filarów kompetencji informacyjnych” w relacji do zaproponowanego ostatnio przez autora i współpracowników modelu wewnętrznego systemu zapewniania jakości kształcenia („siedem filarów jakości kształcenia”). Wspomniano również o koncepcji „e-Quality” – elektronicznego systemu oceny jakości kształcenia.

Abstract: Developing of the information society influences all the aspects of universities' activities. It also results in new approach to the problem of ensuring education quality. It is not enough to implement new information technologies to curricula and classes – they cause also changes in the organization of educational processes. The author employs C. Bruce's conception of “seven pillars of information literacy” in relation to the internal model of quality assurance system in education which has been recently proposed by the author and collaborates (“seven pillars of education quality”). Besides, the author also mentions the concept of “e-Quality” – an electronic system of education quality assessment.

* *
*

WSTĘP

Kompetencje informacyjne to podstawowe umiejętności określające przynależność do społeczeństwa informacyjnego; osoby tych kompetencji nieposiadające (bądź posiadające w niewystarczającym stopniu) będą podlegały wykluczeniu społecznemu w takim stopniu, jak analfabeci w XIX czy XX w. W Polsce stosowana jest na ogół wąska definicja kompeten-

cji informacyjnych: „sprawne korzystanie z nowoczesnych źródeł informacji”, czy też „zdolność do obszernego i systematycznego poszukiwania informacji naukowych w specjalistycznych i znaczących mediach elektronicznych”. Częstokroć określeń „kompetencje informacyjne” i „kompetencje informatyczne” używa się zamiennie, przesuwając ciężar ich znaczenia w stronę technicznych umiejętności korzystania z nowych technologii informacyjnych. Nawet w dokumentach dotyczących budowy społeczeństwa informacyjnego w Polsce (materiały KBN, Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego etc.) główny nacisk jest położony na informatyzację (komputery, okablowanie, nauczanie informatyki). Zdecydowanie mniej uwagi zwraca się na potrzebę budowania społeczeństwa informacyjnego. Gdy mówimy o społeczeństwie obywatelskim, więcej uwagi poświęcamy ludziom, ich postawom etc. niż normom prawnym. Tak samo w społeczeństwie informacyjnym nadrzędną wydaje się świadomość roli informacji i umiejętność uwzględniania jej w swoich działaniach, a nie wyłącznie aspekty techniczne.

W krajach o rodowodzie anglosaskim (USA, Kanada, Wielka Brytania, Australia, RPA) od kilkunastu lat wprowadza się i realizuje rozszerzoną koncepcję kompetencji informacyjnych (*information literacy*, IL). Osoba posiadająca takie kompetencje

[...] jest w stanie rozpoznać, kiedy informacja jest potrzebna, i posiada zdolność lokalizacji, oceny i efektywnego używania potrzebnej informacji [ALA 1989].

Najnowsze i najpełniejsze określenie kompetencji informacyjnych zostało zaproponowane ostatnio przez B. Johnstone i S. Webber [Johnstone, Webber 2000]:

Kompetencje informacyjne to przyjęcie odpowiedniego zachowania polegającego na otrzymaniu, za pomocą odpowiedniego kanału lub nośnika, informacji dobrze odpowiadającej potrzebom informacyjnym oraz krytycznej świadomości nadrzędnej roli mądrego i etycznego wykorzystania informacji w społeczeństwie.

KONCEPCJA „INFORMATION LITERACY”

W ostatnich latach Christine Bruce [Bruce 1997, 2002] rozbudowała koncepcję kompetencji informacyjnych, określając „siedem filarów kompetencji informacyjnych” (*seven pillars of information literacy*) i „siedem aspektów kompetencji informacyjnych” (*seven faces of information literacy*).

Filary kompetencji informacyjnych to:

1. Rozpoznawanie potrzeb informacyjnych – wiedzieć, co jest znane, co nie jest znane, umieć zidentyfikować lukę informacyjną).
2. Określenie sposobów uzupełnienia „luki informacyjnej” – wiedzieć, które źródła informacji mogą zaspokoić potrzeby informacyjne.
3. Kształtowanie strategii dotyczącej lokalizowania informacji – wiedzieć, jak rozwinąć i udoskonalić strategię poszukiwania informacji.
4. Lokalizacja i dostęp do informacji – wiedzieć, jak dotrzeć do źródeł informacji i wydobyć potrzebne informacje.
5. Porównywanie i ocena informacji – wiedza, jak ocenić wagę i jakość uzyskanych informacji.
6. Organizacja, wykorzystanie i przekaz informacji – wiedzieć, jak wykorzystać nową wiedzę dla wypełnienia istniejących luk oraz być w stanie przekazywać w razie potrzeby tę wiedzę innym.
7. Synteza i twórczość – wiedzieć, jak połączyć nowe wiadomości z już posiadanymi, aby uzyskać nowe spojrzenie i stworzyć nową wiedzę.

Siedem aspektów kompetencji informacyjnych to:

1. Znajomość technologii informacyjnych – TI pomagają użytkownikowi być poinformowanym na bieżąco i komunikować się z innymi.
2. Znajomość źródeł informacji, wiedza o źródłach – różnorodne źródła informacji, np. bibliograficzne, zasoby ludzkie, elektroniczne itp.
3. Wiedza o procesach informacji – gromadzenie, przetwarzanie i przechowywanie informacji.
4. Wiedza o zarządzaniu informacją – rozpoznawanie wagi informacji, umiejętność łączenia informacji z realizowanymi projektami, współdziałania z ludźmi itp.
5. Umiejętność kształtowania wiedzy – uczenie się, umiejętność krytycznego myślenia i analizy.
6. Umiejętność poszerzania wiedzy – prowadzenie działalności badawczej i rozwojowej, opracowywanie nowych rozwiązań i metod, zdobywanie nowych doświadczeń.
7. Budowanie mądrości na gruncie wiedzy skonstruowanej z pozyskanych informacji – uwzględnienie aspektów etycznych, wykorzystanie wiedzy dla dobra innych.

Model C. Bruce stał się podstawą szeregu aplikacji („IL university”, „IL citizen”, „IL graduate” etc.). Jest on niewątpliwie wart rozpropagowania na gruncie polskim. Możliwości zastosowania tego modelu w procesie zmiany roli uczelni w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego zostały omówione w artykule [Frankowicz, Kędzierska, M. Wołos 2003]. W artykule [Frankowicz, Kędzierska, Krakowska 2003] przedstawiono natomiast koncepcje Bruce w kontekście szkoły, która powinna kształtować w swoich uczniach już od najmłodszych lat umiejętności samorozwoju i samorealizacji na podstawie efektywnego wykorzystywania informacji wszechobecnych w naszej codziennej rzeczywistości.

SIEDEM FILARÓW JAKOŚCI KSZTAŁCENIA

Przez analogię do modelu „siedmiu aspektów kompetencji informacyjnych” C. Bruce system zapewniania jakości kształcenia w uczelni można też przedstawić jako budowlę opartą na siedmiu filarach [Jaroszevska, Frankowicz M. 2004]):

Filar	Uzasadnienie – odpowiedź na pytanie:
Misja/strategia/cele kształcenia	Dlaczego i kogo kształcimy?
Program studiów	Czego uczymy?
Organizacja toku studiów	Jak uczymy?
Infrastruktura	W jakich warunkach uczymy?
Pracownicy	Kto i jak uczy?
Studenci	Co studenci dają uczelni (czy przyczyniają się do jej rozwoju, czy są jej współgospodarzami)? Co uczelnia daje studentom?
Mechanizmy oceny i doskonalenia jakości	Jak sprawdzamy, czy uczymy coraz lepiej?

Można to ująć następująco:

Uczelnia realizuje swoją misję m.in. przez odpowiednią realizację programu studiów. Jakość realizacji procesu dydaktycznego zależy od nauczycieli, studentów i infrastruktury. Podstawą jest odpowiedni system doskonalenia jakości.

RELACJE MIĘDZY KOMPETENCJAMI INFORMACYJNYMI A ZAPEWNIANIEM JAKOŚCI KSZTAŁCENIA

Na relacje między kompetencjami informacyjnymi a zapewnianiem jakości kształcenia, które są wielopłaszczyznowe i zmieniają się dynamicznie, można w „piewszym przybliżeniu” spojrzeć z dwóch perspektyw:

- roli poszczególnych komponent procesu zapewniania jakości w kształtowaniu świadomości informacyjnej wśród uczestników procesu kształcenia oraz w tworzeniu „świadomej informacyjnie uczelni” (*information literate university*),
- wpływu nowych technologii informacji i komunikacji na procesy zapewniania jakości kształcenia.

W ramach pierwszej perspektywy można postawić podstawowe pytanie:

W jaki sposób misja uczelni, jej plan strategiczny, programy studiów i organizacja procesu kształcenia umożliwiają uczestnikom procesu dydaktycznego (studenci i nauczyciele akademicy) kroczenie ścieżką „dane–informacja–wiedza–mądrość”?

Pytanie to ściśle wiąże się ze zmianami, jakie zachodzą obecnie w samej filozofii kształcenia: odchodzenie od „nauczania” na rzecz „uczenia się” i zmianą roli nauczyciela – od „dostarczyciela informacji” do „przewodnika po świecie informacji”. Przy formułowaniu misji uczelni, określaniu jej zadań, tworzeniu i modyfikacji programów studiów należy brać pod uwagę zarówno gwałtowny postęp w zakresie nowych technologii informacji i komunikacji, jak i w zarządzaniu informacją. Nakłada to nowe obowiązki na specjalistów w zakresie informacji naukowej, a decydenci akademicy powinni uświadomić sobie, że odpowiednie wykorzystanie doświadczeń i umiejętności tych specjalistów może w radykalny sposób usprawnić funkcjonowanie uczelni i jakość kształcenia.

Przy opracowywaniu standardów kształcenia (minima programowe, standardy akredytacyjne – zarówno PKA, jak i akredytacji akademickiej) również powinno się uwzględnić w sposób bardziej jakościowy rolę uczelni w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego (a nie tylko liczbę studentów przypadającą na 1 komputer, liczbę godzin zajęć z informatyki czy też inne tego typu wskaźniki ilościowe).

W ramach drugiej perspektywy należy podkreślić, że nowe technologie informacji i komunikacji wprowadzają nowy wymiar w kontaktach między uczestnikami procesu

dydaktycznego. Oprócz wzbogacenia oferty dydaktycznej, dzięki zastosowaniu środków multimedialnych, możliwości wykorzystania zasobów Internetu i ułatwieniu komunikacji poprzez pocztę elektroniczną, pojawia się możliwość pracy grupowej w środowisku wirtualnym oraz ciągłego kontaktu między studentami a nauczycielami akademickimi. W ostatnich latach w szeregu uczelni testowano i wdrażano różne systemy elektroniczne bezpośrednio wspomagające ocenę jakości kształcenia, począwszy od elektronicznych ankiet studenckich [Ren-Kurc, Suwalski 2001] aż do „elektronicznych barometrów” określających „pogodę” w dydaktyce (zbieranie informacji o jakości procesu dydaktycznego od studentów i nauczycieli akademickich) w Uniwersytecie w Pizie i systemu SIDES (umożliwiającego bezpośrednią komunikację między nauczycielami a studentami) na Politechnice Wiedeńskiej. Tego typu działania, którym swojego czasu nadałem nazwę „e-Quality”, do tej pory nie doczekały się „wspólnego mianownika” w postaci wspólnego projektu czy seminarium (jedyną inicjatywą było do tej pory uruchomienie strony internetowej „e-Quality” na serwerze Wydziału Chemii UJ; strona ta zawierała łącza do opisów działań w tej dziedzinie, wdrażanych przez uniwersytety w Pizie, Groningen i Wiedniu).

WNIOSKI

Realizacja Procesu Bolońskiego, którego jednym z podstawowych elementów jest zapewnienie jakości kształcenia, nakłada na uczelnie nowe obowiązki w zakresie zarządzania jakością. Równocześnie uczelnie winny odgrywać kluczową rolę w procesie budowy społeczeństwa wiedzy (obejmującego również społeczeństwo informacyjne). W ostatnich latach mają też miejsce istotne zmiany w podejściu do procesu kształcenia (przejście od „nauczania” do „uczenia się”, zmiana roli nauczyciela, zastosowanie nowych technologii). Ewoluuje również samo pojęcie „kompetencji informacyjnych”. Mamy więc do czynienia z wieloma przenikającymi się procesami, które dynamicznie zmieniają naszą rzeczywistość akademicką. Aby sprostać wyzwaniom współczesności i odnaleźć się w nowej rzeczywistości, sprawą podstawową dla uczelni jest stworzenie środowiska obejmującego wszystkich interesariuszy, harmonijnie współpracujących i optymalnie wykorzystujących swoje kompetencje oraz umiejętności. Warunkiem sukcesu jest przede wszystkim współpraca

- akademickich decydentów uczelnianych (władze rektorskie, dziekani, dyrektorzy instytutów),
- administracji zawodowej szczebla centralnego i wydziałowego/instytutowego,
- specjalistów w dziedzinie technologii informacyjnych/informatyki,
- specjalistów w dziedzinie informacji naukowej/zarządzania informacją,
- specjalistów w zakresie dydaktyki akademickiej.

Ponieważ jednym z podstawowych problemów w realizacji długofalowych strategii na polskich uczelniach jest kadencyjność władz obieralnych, efektywna współpraca w dziedzinie zapewniania jakości i budowania „świadomości informacyjnej” winna opierać się na „strukturach niezmienniczych względem transformacji władzy”, takich jak stałe komisje rektorskie czy grupy zadaniowe, w skład których wchodziłoby specjaliści wymienieni powyżej. Struktury te powinny:

- opracowywać modelowe rozwiązania dostosowane do potrzeb danej jednostki (bazujące np. na koncepcjach przedstawionych w niniejszym artykule),
- koordynować wdrażanie rozwiązań przyjętych przez właściwych decydentów akademickich
- prowadzić akcje szkoleniowo-uświadamiające dla szerszej społeczności akademickiej (studenci, nauczyciele akademicy, administracja zawodowa).

Do naszych „aktywów” należy zaliczyć doświadczenia polskich uczelni w zakresie działań spontanicznych, umiejętność podejmowania wspólnych akcji promujących nowe idee (czego wyrazem jest np. działalność Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej), jak również nowe możliwości współpracy międzynarodowej. Działania na rzecz uczelni, takie jak: reforma systemu zarządzania informacją czy kształtowanie świadomości informacyjnej studentów i nauczycieli akademickich, mogą też stymulować działalność badawczą jednostek zajmujących się informacją i komunikacją (takich jak instytuty informacji naukowej i bibliotekoznawstwa), zwiększając możliwość praktycznego wykorzystania wyników badań teoretycznych „ku większej chwale Alma Mater”.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- ALA Presidential Commission on Information Literacy (1989).
- Bruce, C. (1997). *The Seven Faces of Information Literacy*. Adelaide: Auslib Press.
- Bruce, C. (2002). *Information Literacy as a Catalyst for Educational Change: A Background Paper*. White Paper prepared for UNESCO, the U.S. National Commission on Libraries and Information Science, and the National Forum on Information Literacy, for use at the Information Literacy Meeting of Experts, Prague, the Czech Republic, July 2002.
- Frankowicz, M.; B. Kędzierska; M. Krakowska (2003). Kompetencje informacyjne katalizatorem zmian w szkole. Materiały VII Konferencji „Informatyczne przygotowanie nauczycieli”, Akademia Pedagogiczna, Kraków, 23–24.10.2003.
- Frankowicz, M.; B. Kędzierska; M. Wołos (2003). Rola uczelni w budowaniu społeczeństwa informacyjnego. Łańcuch „DANE–INFORMACJA–WIEDZA–MĄDROŚĆ”. Materiały VI Międzynarodowej Konferencji Naukowej VALUE 2003 „Wpływ zasobów niematerialnych na wartość firmy”, Kazimierz Dolny, 28–30.11.2003.
- Jaroszewska, M.; M. Frankowicz (2004). Zarządzanie jakością kształcenia na poziomie wydziału/institutu. W: *System ciągłego doskonalenia jakości w procesie kształcenia akademickiego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Johnstone, B.; S. Webber (2000). Towards the information literate graduate: rethinking the undergraduate curriculum in business studies. In: Appleton, K.; C. Macpherson and D. Orr (eds) (2000). *Lifelong learning conference: selected papers from the inaugural international lifelong learning conference: Yppoon, Queensland, Australia: 17–19 July 2000*, p. 194–202.
- Rcn-Kurc, A.; C. Suwalski (2001). Porównanie klasycznej i elektronicznej metody ankietyzacji zajęć dydaktycznych. Raport wykonany w ramach projektu TEMPUS UM_JEP 14320-99 „UNIQUE”.